

УДК 338.436

Ю. О. Білянський

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті досліджено вплив інституційного середовища на експортоорієнтовану діяльність підприємств агропромислового комплексу в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу. Розглянуто складові інституційного і ринкового середовищ, які мають суттєвий вплив на формування експортного потенціалу українських аграрних підприємств. Проаналізовано вплив євроінтеграційного процесу на обсяги виробництва та збуту сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому аграрному ринках. Визначені основні напрями інституційної трансформації ринкового середовища, спрямовані на активізацію експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств. Досліджені інституційні умови і фактори, що впливають на підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Ключові слова: аграрний експорт, інтеграційний потенціал, експортний потенціал, підприємства, інституційне середовище, інституційні обмеження, інтеграційний процес, спільна аграрна політика, європейський аграрний ринок.

Summary. The article examines the influence of the institutional environment on the export-oriented activities of agro-industrial enterprises in the conditions of deepening the European integration process. The components of the institutional and market environment that have a significant impact on the formation of the export potential of Ukrainian agricultural enterprises are considered. The influence of the European integration process on the volumes of production and sales of agricultural products in the domestic and foreign agricultural markets is analyzed. The main directions of institutional transformation of the market environment, aimed at intensifying the export-oriented activities of agricultural enterprises, are identified. The institutional conditions and factors influencing the increase of competitiveness of agricultural products in the domestic and foreign markets are studied.

© Ю. О. Білянський, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Білянський Ю. О. Євроінтеграційний потенціал експортної діяльності підприємств аграрного сектору економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (47). С. 54–63.

References (APA):

Bilyanskiy Yu. A. (2020). *Yevrointehratsiyni potentsial eksportoi diialnosti pidpriemstv aharnoho sektoru ekonomiky* [European integration potential of export activities of enterprises of the agricultural sector of the economy]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 54–63 (in Ukr.).

Key words: *agricultural export, integration potential, export potential of the enterprise, export-oriented activity, regulations, quotas, licenses, certificates, standards, institutional environment, institutional restrictions, integration process, common agricultural policy, European agricultural market.*

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-47-1-54-63

Постановка проблеми. В умовах поглиблення євроінтеграційного процесу й структурно-інституційної трансформації національної соціально-економічної системи в Україні набуває актуальності питання інституційного забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств. У цьому контексті особливе місце займає проблема формування потенціалу експортоорієнтованого виробництва аграрної продукції. Ефективність експортної діяльності аграрних підприємств залежить від їх властивостей виробляти продукцію, яка буде конкурентоспроможною на зовнішньому ринку і відповідатиме, наприклад, встановленим правилам та регламентам, що регулюють європейський ринок сільськогосподарської продукції. Також вона ґрунтується на наявності потенційних можливостей і здатності забезпечити експортне виробництво сировинними, виробничими, фінансовими, трудовими, техніко-технологічними, інформаційними та іншими ресурсами. Тому дослідження вказаних чинників та складників є актуальним, своєчасним та має важливе теоретичне й практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств агропромислового комплексу досліджувало багато вчених. Підходи та категорії інституційної теорії для дослідження різних сфер аграрного сектору економіки використовували І. Корчинський, Ю. Лопатинський, М. Пугачов та інші. Питанням дослідження євро інтеграційних процесів загалом і конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору економіки, а також конкурентоздатності сільськогосподарської продукції на європейському ринку присвячені роботи І. Беззуб, Н. Варшавської, О. Гончаренко та багато інших.

Експорт продовольчих товарів на європейський ринок та перспективи його розширення стали предметом дослідження Т. Осташко та інших, питання інтеграції сільськогосподарських товаровиробників до ланцюгів створення доданої вартості розкриті в наукових працях О. Бородіної та інших науковців. Проте питання інституційного забезпечення активізації експортної діяльності підприємств аграрного сектору в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу та визначення напрямів посилення їх експортного потенціалу потребують подальших розробок.

Мета статті. Виявити основні інституційні фактори внутрішнього і зовнішнього середовищ, які впливають на посилення потенціалу експортоорієнтованої діяльності підприємств агропро-

мислового комплексу України на європейському ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні інтереси українських товаровиробників у сфері агропродовольчого виробництва та експорту полягають у цілеспрямованому і довготривалому закріпленні на внутрішньому і зовнішньому ринках у сегментах продукції, що має нижчу цінову волатильність, природні та специфічні конкурентні переваги тощо. Передусім, це стосується продукції з високим ступенем переробки, інноваційної та органічної продукції. Основною передумовою збереження завойованої позиції на аграрному ринку і зазначених експортних можливостей є дотримання екологічних обмежень сільськогосподарського виробництва.

Зокрема, рівень освоєння сільськогосподарських територій сягає понад 70 %; відмічається стала тенденція погіршення якісного стану ґрунтів (наприклад, переушільнення сягає 40 %, дегуміфікація понад 43 %; щорічно фіксується від'ємне сальдо балансу всіх елементів живлення; понад 30 % ораних земель перебуває під загрозою водної та вітрової ерозії; водоефіцитність господарювання; перевищення науково обґрунтованого рівня розораності земель становлять майже 60 % тощо [1]. Тобто, забезпечення стійкого розвитку українських підприємств аграрного сектору економіки залежить від ефективності і технологічності виробничого процесу, інклюзивності, раціонального використання всіх видів ресурсів на основі впровадження новачій, зниження екологічного навантаження на довкілля.

Сільське господарство України функціонує в умовах багатокладності, що передбачає можливість реалізації підприємницької ініціативи виробниками сільськогосподарської продукції різних організаційних форм, таких як сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення. Підприємства аграрного сектору ведуть господарську діяльність на площі понад 39 % усіх сільськогосподарських угідь, фермерські господарства займають більше 10 % всіх аграрних земель, а у власності і користуванні населення понад 38 %. Решта сільськогосподарських угідь дотепер належать до земель запасу.

Нині у державній власності знаходилося 24,1 % сільськогосподарських угідь, а у приватній власності — 74,8 %, комунальній — 1,06 %, колективній — 0,04 %. Щороку зростає площа земель, що обробляються фермерськими господарствами. Так, якщо в 2000 р. вони обробляли 1,1 млн га

сільгоспугідь, то у 2019 році цей показник зріс до 4,6 млн га. За цей же період, в 2,5 рази збільшилася площа господарств населення. Земельними паями володіють близько 7 млн. громадян України із загальною площею пайових угідь — 27,5 млн га. Площа переданих в оренду земельних паїв перевищує 60 %, а майже 17 % приєднані до індивідуальних господарств без юридичної особи, п'ята частина використовується без належної реєстрації або зовсім не перебувають у господарському обігу [7].

Світовий досвід засвідчує, що основу аграрного сектору країн з розвинутою ринковою економікою становлять саме малі та середні сільськогосподарські товаровиробники — фермерські господарства сімейного типу. Діяльність цих суб'єктів господарювання стимулюється, для них встановлена система преференцій та пряма державна підтримка. За даними Світової Організації продовольства та сільського господарства (ФАО), у сімейних фермерських господарствах виробляється понад 83 % валового виробництва продукції тваринництва та понад 51 % продукції рослинництва у світі. У країнах-членах ЄС сімейні та переважно самозайняті форми господарювання в сільській місцевості домінують практично в усіх галузях сільського господарства. Вони обробляють біля 70 % всіх сільськогосподарських земель [16].

В Україні найпоширенішими суб'єктами малого підприємництва в аграрному секторі є фермерські господарства, особисті селянські господарства (прототип сімейного фермерського господарства) та фізичні особи-підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства. На початок 2020 р. в Україні зареєстровано понад 76 тис. сільськогосподарських господарств усіх категорій, з них понад 33,1 тис. — фермерські господарства та 4,8 млн особистих селянських господарств.

У 2019 р. кількість підприємств, що мали сільськогосподарські угіддя, перевищила 40 тис. одиниць або 82 % від загальної кількості, які обробляють понад 20 млн га сільськогосподарських угідь [1; 2; 7]. Малі форми господарювання в Україні роблять суттєвий внесок у валове виробництво сільськогосподарської продукції та залишаються стабілізуючою ланкою господарювання, яка компенсує зниження обсягів виробництва товарної продукції сільського господарства.

У 2019 р. в країні майже 50 % продукції сільського господарства вироблено аграрними підприємствами, 9 % — фермерськими господарствами, трохи більше 41 % — господарствами населення. У загальному обсязі валової продукції сільського господарства продукція рослинництва складає 73,7 % та 26,3 % — тваринництва (рис. 1). Найбільше продукції рослинництва у 2019 році

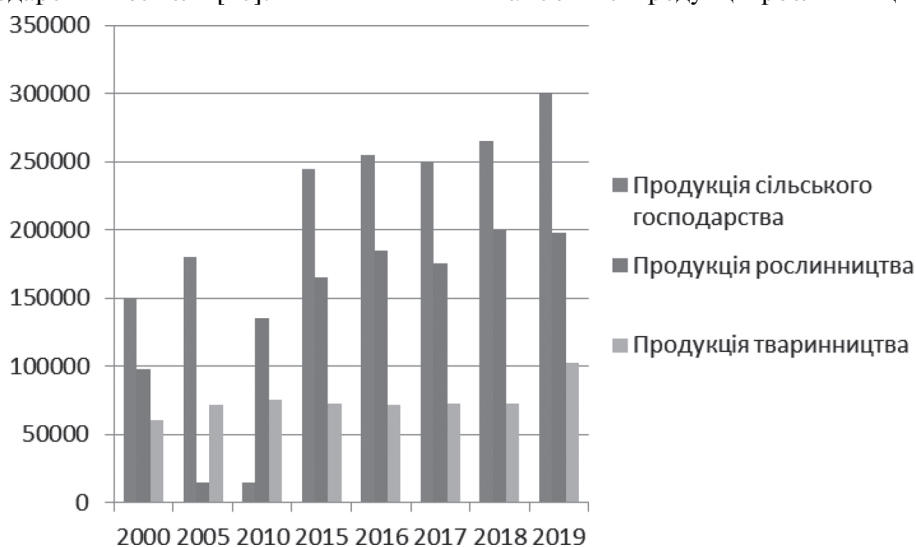

Рис. 1. Виробництво продукції сільського господарства господарствами усіх категорій, млн грн (розраховано за даними Державної служби статистики України)

вироблено сільськогосподарськими підприємствами (62,8 %) та господарствами населення (37,2 %), а найбільші обсяги виробництва продукції тваринництва були в господарствах населення (52,5 %) [4].

Упродовж 2019 р. у сільськогосподарських підприємствах відмічалось зростання обсягів виробництва продукції рослинництва (на 4,1 %) і тваринництва (на 3,7 %). І навпаки, господар-

ства населення скоротили загальні обсяги виробництва аграрної продукції на 5,8 %, зокрема, продукції рослинництва на 6,4 % і продукції тваринництва на 3,1 %. У господарствах населення у 2019 р. виробництво продукції рослинництва перевищувало виробництво продукції тваринництва майже удвічі. Аналіз тенденцій розвитку виробництва для цієї категорії сільських господарств у 2014–2019 рр., свідчить про те, що вироб-

ництво продукції рослинництва постійно зростає (майже удвічі), а виробництво продукції тваринництва постійно знижується (щорічно майже на 2 %) (рис. 2).

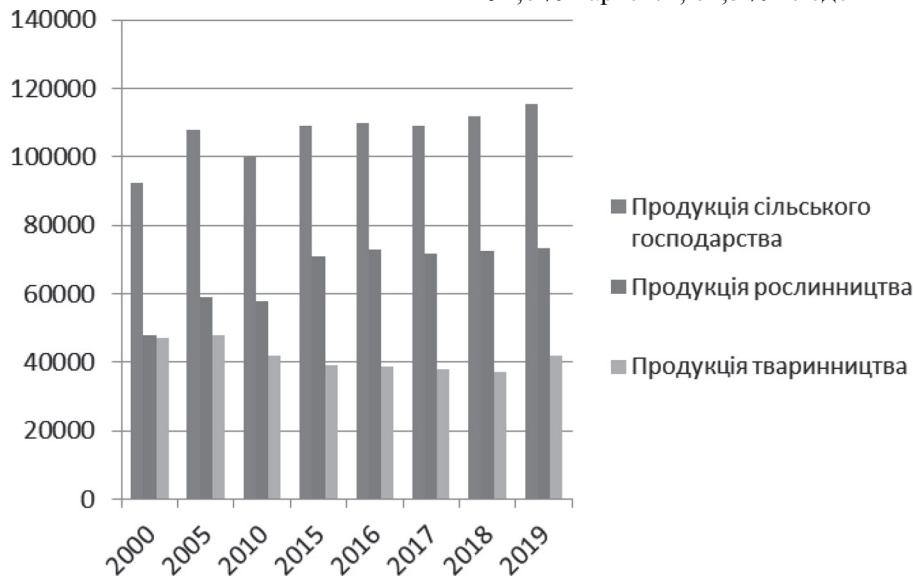

Рис. 2. Виробництво продукції сільського господарства господарствами населення, млн грн (розраховано за даними Державної служби статистики України)

тур, 21,3 % зернових та зернобобових культур, які використовуються для годівлі власної худоби та птиці; утримується: 77 % поголів'я корів, 97,3 % кроликів, 93,4 % коней, 85,8 % овець та кіз, 46,5 % свиней, 45,5 % птиці, 98,1 % бджолосімей; забезпечується виробництво 73,9 % молока, 46,6 % яєць, 98,5 % меду та 87,2 % вовни [4; 7].

Фермерські господарства мають різні напрями спеціалізації, проте більшість із них займається виробництвом рослинницької продукції, у 2019 р. обсяги виробництва якої перевищували обсяги виробництва продукції тваринництва майже в 16 разів (рис. 3). Вирощування зернових і техніч-

У господарствах населення зосереджено найбільш трудомістке виробництво сільгосппродукції, а саме, ними вирощується: 85,9 % овочів, 97,8 % картоплі, 81,5 % плодових та ягідних куль-

них культур є основною спеціалізацією більшості фермерських господарств, ними вирощується: 13,4 % зернових та зернобобових культур, 19,4 % соняшнику, 6,9 % буряку цукрового. Крім того, вирощується 4,8 % плодових та ягідних культур, 3,2 % овочевих культур; утримується: 1,9 % корів, 4,1 % свиней, 3,4 % овець та кіз; забезпечується виробництво 1,8 % молока, 0,6 % яєць від загального обсягу виробництва відповідної продукції [1; 4; 7]. Попри те, що продукція тваринництва у діяльності фермерських господарств посідає незначне місце, розвиток цього напрямку діяльності є потенційно перспективним.

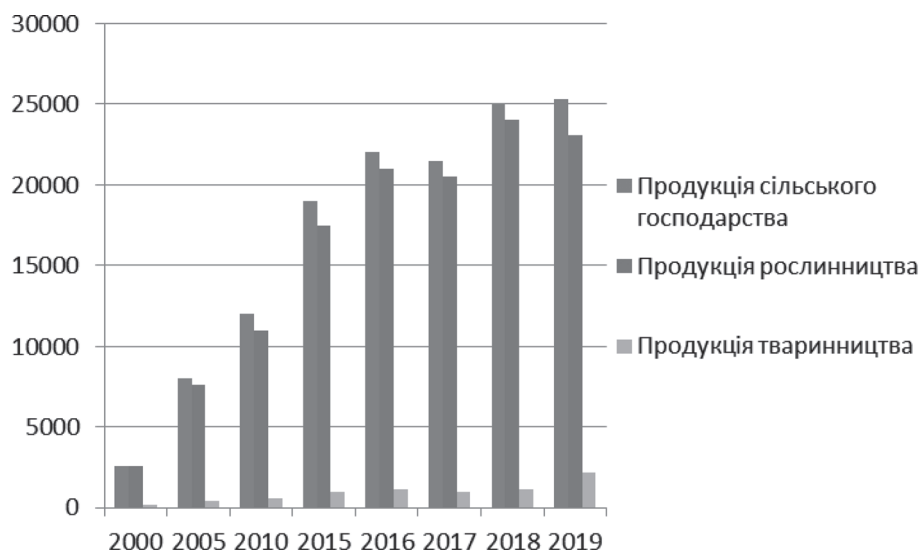

Рис. 3. Виробництво продукції фермерськими господарствами, млн грн (розраховано за даними Державної служби статистики України)

Сучасні сільськогосподарські підприємства — це переважно великі аграрні формування, які займаються виробництвом менш трудомістких, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур, що дозволяє нарощувати обсяги виробництва високими темпами (темп росту як загального обсягу виробництва, так і продукції рослинництва за 2000–2019 рр. — майже 300 %). Ними вирощується: 66,7 % соняшнику, 65,3 % зернових та зернобобових культур, 88,3 % буряку цукрового (рентабельність цих культур у сільськогосподарських підприємствах у 2016 р. становила 61,9 %, 37,8 % і 24,6 % відповідно). Частка продукції тваринництва в загальному розподілі становила: птиця — 53,4 %, свині — 49,4 %, яйця — 53,4 % [1; 4].

Упродовж останніх років в аграрних підприємствах покращується матеріально-технічна база, зокрема, вартість основних засобів діяльності в сільському господарстві на початок 2019 р. збільшилась порівняно з 2013 р. удвічі. Також збільшилась частка сільських домогосподарств, які мають техніку, з 17,4 % у 2014 р. до 19 % у 2019 р. Але необхідно констатувати, що зазначені тенденції є незначними та не створюють належних умов щодо вирішення проблеми технічного оснащення господарств, що значною мірою впливає на цілковите та своєчасне виконання комплексу робіт з вирощування та збирання сільськогосподарських культур. Низький рівень техніко-технологічного оснащення сільськогосподарських підприємств в Україні спричиняє недоодержання ними валових зборів з одиниці площі, які є у 2,1–3,2 рази меншими від показника валових зборів зарубіжних країн [7].

Економічний аналіз сучасного стану розвитку сільськогосподарського господарства та ресурсно-сировинного забезпечення експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств, можна відмітити, що галузь володіє значним потенціалом для посилення своїх позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Разом з тим, на можливість і успішність реалізації інтеграційних процесів в аграрній сфері мають суттєвий вплив різноманітні чинники внутрішнього і зовнішнього інституційного і ринкового середовища, які діють на різних рівнях: мікро-, мезо-, макро- і мегарівнях [15,17].

Для дослідження їх впливу на розвиток галузі доцільно об'єднати у три групи — ринкові (попит, пропозиція, конкуренція, кон'юнктура тощо); інституційні або державного регулювання і стимулювання (соціально-економічна і суспільно-політична стабільність; нормативно-правова база; зовнішньоекономічна, кредитна і податкова політика; експортно-імпортна і регуляторна політика; свобода господарської діяльності, управління і власність тощо); інтеграційні (норми, правила,

регламенти, стандарти тощо виробництва; умови експорту; спільна аграрна політика; система підтримки, регулювання і стимулювання тощо).

Чинники внутрішнього і зовнішнього середовища мають визначений і неоднозначний вплив на формування інтеграційного потенціалу суб'єктів процесу. Їх дія здатна активізувати євроінтеграційний процес експортної діяльності вітчизняних аграрних підприємств, чи навпаки — загальмувати або унеможливити таку діяльність. Крім того, вітчизняне аграрне підприємство, яке з тих чи інших обставин, не братиме участі в цьому процесі, в майбутньому може послабити свою вже зайняту позицію чи нішу і на внутрішньому ринку.

Формування євроінтеграційного потенціалу експортної діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною і ЄС переходить на наднаціональний рівень, який вимагає узгоджених дій щодо інституційного забезпечення процесу. Адаптація внутрішньої інституційної системи до встановлених європейських норм і правил та створення ефективних інститутів ринкової економіки позитивно вплине на формування експортного потенціалу підприємств аграрного сектору економіки, підвищить їх конкурентоспроможність на європейському ринку сільськогосподарської продукції. Для національного аграрного сектору важливим залишається структурно-секторальна трансформація експортної моделі сировинного спрямування в бік підвищення частки готової до споживання продукції.

Слід зазначити, що в 2019 р. близько 70 % вітчизняного аграрного експорту припадало на сировину, а у наданих ЄС квотах по 36 товарних позиціях суттєво обмежена частка продукції традиційного українського експорту (м'яка пшениця, кукурудза, продукція птахівництва, мед) [8]. Спрощений доступ на європейський ринок, отриманий після підписання Угоди про асоціацію українськими товаровиробниками, зумовив погіршення структури експорту аграрного сектору. Зокрема, на ринок ЄС сільськогосподарської продукції аграрні підприємства поставляють в основному два-три види продукції рослинництва (зерно, ріпак, соняшник).

Загалом же, вітчизняні аграрні підприємства (переважно малі і середні, а також фермерські господарства) в процесі здійснення своєї економічної діяльності вступили в конкуренцію не тільки на європейському ринку, але і на внутрішньому ринку [5, с. 58]. Нестабільність, зумовлена трансформацією національної соціально-економічної системи, зі своєї позиції посилила кризові явища в галузі, а невизначеність, спричинена поглибленням євроінтеграції, з іншого боку, певною мірою, нівелювали потенціал сталого розвитку

аграрних підприємств та конкурентні переваги на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Поряд із цим, українські аграрні підприємства-експортери, в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу, в зовнішньому середовищі стикаються з посиленням міжнародної конкуренції. Також зростає державна підтримка власного експорту в економічно розвинутих країнах світу і створюються адміністративні (неринкові) перепони та ускладнюється вихід на світові ринки через широке застосування протекціоністських заходів з боку інших країн тощо. Тому для посилення потенціалу експортної діяльності підприємств аграрного сектору необхідно вирішити на національному рівні низку завдань інституційного, організаційно-економічного і ринкового характеру. Адже в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів, ефективний розвиток експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств ґрунтується на необхідності приведення до вимог і правил європейського ринку всіх процесів внутрішньої організації й управління виробництва та збуту продукції.

Необхідно враховувати і те, що вітчизняні підприємства функціонують в умовах переходу до ринкових відносин, не завершені структурно-секторальні і структурно-функціональні реформи аграрного сектору національної економіки. Звідси, у переважній більшості українських (особливо малих і середніх) підприємств відмічається складний фінансово-економічний стан. Тобто, підприємства аграрного сектору не володіють достатніми фінансовими та організаційно-виробничими ресурсами, необхідними для виходу на зовнішній ринок, відсутня власна логістична інфраструктура тощо [16].

Також більшість аграрних підприємств ще не визначили пріоритетні напрями розвитку експортоорієнтованого виробництва, а разом із низьким рівнем функціонування інституційно-інтеграційної системи в країні та відсутності державної підтримки і стимулювання їх роботи на зовнішньому ринку, унеможливує для них взагалі таку діяльність. Причиною тому, наприклад, є необхідність привести вітчизняне виробництво аграрної продукції до міжнародних стандартів (ISO 22000, ICF, BRC) та стимулювати українські сільськогосподарські підприємства отримати міжнародні сертифікати якості на виготовлений товар [11; 17]. Значна частка сільськогосподарської продукції, виробленої в країні, не відповідає встановленим санітарним вимогам через недостатність матеріально-технічної бази для моніторингу якості в Україні.

Дотепер не приведені у відповідність до європейських методи оцінювання технічних вимог щодо виробництва сільськогосподарської продукції і, відповідно мають місце різні результа-

ти такої оцінки на внутрішньому і зовнішньому ринках. Потребує суттєвого доопрацювання національна нормативно-правова база, яка регулює комплекс питань організації і стимулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання та їх експортної діяльності, внутрішнє економічне, інституційне і ринкове середовище тощо, а також розробка ефективного державного механізму стимулювання розвитку та фінансової підтримки аграрного сектору економіки України. Окремо слід розглядати питання інституційної підтримки і стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств агровиробництва.

Особливої уваги потребує розвиток інституційної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності та ресурсного забезпечення розвитку і підтримки логістичних операцій на міжнародному рівні тощо. У процесі організації експортоорієнтованої діяльності вітчизняні сільськогосподарські підприємства на практиці стикаються з проблемою ефективного функціонування інституційної інфраструктури, яка в сучасних умовах суттєво обмежує український експорт аграрної продукції [13, с. 154]. Крім того, національні інститути і інституції неефективно захищають інтереси вітчизняних товаровиробників і експортерів не тільки на зовнішньому, але і на внутрішньому ринку.

Подальший розвиток євроінтеграційного потенціалу експортних підприємств аграрного сектору економіки та підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на європейському ринку залежить від вирішення існуючих проблем. Головними проблемами, які проявилися в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу, є:

— проблеми стандартизації сільськогосподарської продукції, які виникли в зв'язку із взятими на себе Україною євроінтеграційних зобов'язань. Ця проблема загострилася у зв'язку зі зміною структури виробництва, наприклад, продукції тваринництва або збільшення виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в господарствах населення тощо. Не вирішене питання запровадження українськими домогосподарствами євростандартів унеможливує реалізацію виробленої ними сільськогосподарської продукції на зовнішньому ринку з одного боку, а з іншого, може призвести до їх виходу із внутрішнього ринку та переорієнтації виробництва продукції виключно для власного споживання. Проблема забезпечення відповідності власної продукції європейським стандартам залишається актуальною і для переважної більшості фермерських господарств. Зважаючи на те, що процеси гармонізації та адаптації законодавства у сфері технічного регулювання та санітарних і фітосанітарних заходів потребують не тільки три-

валого часу, але й значних матеріальних ресурсів, у найближчій перспективі вирішення його стає проблематичним для великої кількості суб'єктів українських сільськогосподарських товаровиробників;

— недосконалий розвиток інституційних механізмів підтримки і стимулювання експортоорієнтованої діяльності сільськогосподарських підприємств. В Україні потребує реформування система інституційного забезпечення пришвидшеного розвитку аграрного сектору економіки і стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Недосконалою є система прямої державної підтримки, наприклад, субсидювання і виділення дотацій сільськогосподарським товаровиробникам на постійній основі. Звідси, державна підтримка українських сільгоспвиробників є нерівномірною і безсистемною, обтяжена чисельними бар'єрами і процедурами тощо [14,88]. Натомість, європейські виробники аграрної продукції отримують постійну підтримку і від уряду країни і від відповідних інститутів Європейського Союзу. Наприклад, функціонуюча система підтримки сільськогосподарських товаровиробників у Франції, яка посідає третє місце у світі за експортом аграрної продукції, включає не тільки державні і європейські інститути та інституції, але і фінансово-кредитні інститути, інститути громадянського суспільства тощо. Як результат, французькі фермери, крім урядової підтримки, отримують допомогу із Євросоюзу через Єдину сільськогосподарську політику (ЕСХП), яка становить близько 17 % від загального бюджету, що дозволяє щорічно виплачувати кожному господарству (близько 1 млн одиниць фермерських і приватних сільськогосподарських підприємств) близько 12 тис. євро субсидій [11; 16];

— несформована система інституційного забезпечення інтеграції суб'єктів вітчизняних сільськогосподарських підприємств до європейських аграрно-продовольчих ланцюгів доданої вартості. В умовах посилення глобальної конкуренції та високого ступеня регулювання зовнішньої торгівлі важливим залишається стимулювання розвитку міжнародних економічних взаємодій і взаємовідносин, бізнес-контактів в аграрній сфері. У світовій економіці відмічаються процеси, пов'язані із деконцентрацією виробництва кінцевого продукту, тобто, власне, сам процес виробництва подібноється на вузькі бізнес-функції і розосереджується за різними територіями світу у вигляді ланок глобальних вартісних ланцюжків. Звідси, виникає необхідність створення інституційного середовища для активізації процесу входження національних сільськогосподарських виробників у ефективні ланцюги доданої вартості [3, с. 78]. Інтегрування вітчизняних підприємств аграрного сектору економіки в систему європейського

ланцюга створення доданої вартості, насамперед, спростить їх вихід на зовнішній ринок. Реалізація такої стратегії, спрямованої на активізацію експортоорієнтованої діяльності українських аграрних підприємств, дозволить вирішити й низку інших внутрішніх проблем, пов'язаних із поглибленням євроінтеграційного процесу. Вітчизняні аграрні підприємства здобули досвід підвищення рівня доданої вартості сільськогосподарської продукції, наприклад, переорієнтувавшись із експорту насіння соняшнику на експорт соняшникової олії, що дозволило їм зайняти в 2019 р. перше місце у світі за обсягами експорту олії і шроту [11]. Перспективними напрямками підвищення рівня доданої вартості аграрно-продовольчої продукції є промислова переробка ріпаку і сої, використання зерна для вирощування м'яса і молока з подальшою їх переробкою на підприємствах харчової промисловості та іншої сільськогосподарської сировини. Крім отримання прямого економічного ефекту від реалізації аграрно-продовольчої продукції із високим ступенем доданої вартості на зовнішньому ринку, український сільськогосподарський виробник отримає низку переваг, зокрема, посилить свої конкурентні позиції чи стане привабливим для інвестування тощо;

— низький рівень розвитку інститутів і інституцій ринку, здатних забезпечити вільний й рівний доступ до ринкової інфраструктури та інфраструктури збуту продукції для усіх суб'єктів господарської діяльності аграрного сектору економіки. Насамперед, це стосується інституційної формалізації збуту сільськогосподарської продукції, виробленої особистими селянськими господарствами (включаючи фізичних осіб-підприємців). Дотримання необхідних вимог безпечності і якості аграрної продукції, які б відповідали встановленим європейським нормам, стає проблематичним через низький рівень технологічного оснащення або відсутності необхідних ресурсів для технічного переозброєння виробничого процесу у визначеній категорії господарств. Слід зауважити, що нехтувати вирішенням цієї проблеми на рівні держави неможливо. Адже, їх частка у внутрішньому виробництві становить від 35 до 45 % щорічного загального виробництва української аграрної продукції. Особисті селянські господарства займають основні позиції (від 56 до 98 %) у виробництві таких видів сільськогосподарської продукції, як картопля, овочі на відкритому ґрунті та в теплицях, продовольчі баштанні культури, плодово-ягідних культур, молоко, м'ясо ВРХ і овець та інші [1; 4];

— незавершеність процесу структурно-інституційної і структурно-функціональної трансформації аграрного сектору економіки та його галузей, що зумовило створення суб'єктів господарювання нових організаційно-правових. Відпо-

відно, відбувся перерозподіл виробництва основних видів сільськогосподарської продукції між чотирма основними групами: домашні господарства населення (майже 50 % виробництва загального обсягу сільськогосподарської продукції); приватні підприємства; підприємства колективної власності; господарські товариства. У процесі переходу до ринкових відносин у галузі відбулися структурно-функціональні зрушення, наслідки яких відчуються дотепер. Наприклад, непереможені негативні тенденції щодо скорочення поголів'я худоби в тваринницькій галузі. Впродовж останніх п'яти років поголів'я великої рогатої худоби зменшилось на 19 %, свиней — 21 % тощо. Відповідно, відмічається скорочення обсягів виробництва м'яса та м'ясних харчових продуктів. У 2019 р., порівняно з попередніми роками, зменшилось виробництво м'яса по всіх категоріях, за винятком м'яса птиці. Як наслідок, показник споживання м'яса на душу населення суттєво відрізняється від розвинених країн світу: в Україні споживання яловичини в середньому становить 7,3 кг і 19 кг на одну особу, то в Німеччині 14 і 56 кг відповідно [9]. Подібні тенденції відмічаються у виробництві молочних продуктів, окремих видів сирів, масла вершкового тощо;

— неформовані ефективні інституційні умови, які здатні активізувати євроінтеграційний процес в аграрному секторі національної економіки. Зокрема, без приведення національного законодавчого поля у відповідність до вимог і регламентів ЄС, а також без формування ефективних інституційних механізмів його імплементації, неможливі практичні зміни в сільському господарстві. Наприклад, у переважній більшості економічно розвинених країн світу основою їх аграрного сектору являються фермерські господарства. Доцільно розробити на державному рівні стимулюючі заходи інституційного характеру, спрямовані на пришвидшений розвиток сімейних фермерських господарств як основної і невід'ємної структурної складової вітчизняного аграрного сектору економіки.

Потребує запровадження на національному рівні ефективних правових, економічних та соціальних механізмів підтримки їх діяльності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції [16; 17]. При цьому, важливим залишається вирішення питання створення сприятливого інституційного і ринкового середовищ забезпечення і розвитку вітчизняних фермерських господарств. Результати досліджень засвідчують, що ефективність функціонування фермерських господарств у трансформаційних соціально-економічних системах зумовлена чисельними факторами зовнішнього і внутрішнього середовищ [12, с. 222].

Головними зовнішніми передумовами розвитку фермерських господарств є інституцій-

ні зміни і умови, ринкові механізми і ринкова інфраструктура, система державної підтримки і ресурсного забезпечення процесу тощо. Тобто, початковий етап інституалізації фермерства характеризується значним інституційним впливом держави, що, до речі, не суперечить основним принципам проведення аграрної євроінтеграції.

Євроінтеграційний процес вимагає переходу до сталого розвитку аграрного сектору економіки та модернізації сільськогосподарського виробництва, згідно з установленими вимогами і правилами, за якими сформований спільний європейський ринок сільськогосподарської продукції. Це означає, що всі українські виробники сільськогосподарської продукції повинні мати єдине законодавче поле для організації своєї роботи і здійснювати господарську, зокрема і зовнішньоекономічну, діяльність в єдиному національному інституційному і ринковому середовищі, адаптованому до європейського економічного простору.

Висновки. Аграрний сектор економіки України знаходиться в умовах структурно-інституційної трансформації і поглиблення євроінтеграційного процесу. Відповідно, розвиток аграрного сектору й сільськогосподарських підприємств в нових умовах господарювання підданий суттєвому впливу не тільки національних, але і наднаціональних інститутів. Для забезпечення ефективної експортноорієнтованої діяльності підприємств аграрного сектору на європейському напрямі необхідно реалізувати низку заходів інституційного і ринкового характеру, спрямованих на адаптацію внутрішнього середовища до вимог і регламентів ЄС, встановлених для виробників-експортерів сільськогосподарської продукції. У перспективі основою інституалізації їх експортноорієнтованої діяльності є створення сприятливого внутрішнього економічного простору, на початковому етапі формування якого посилюється інституційний вплив держави.

Література

1. Аграрний сектор України. URL : <http://agro.ua.net> (дата звернення 14.05.2020).
2. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. URL : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=129 (дата звернення 10.05.2020).
3. Бородіна О. М. Інтеграція дрібних сільськогосподарських виробників до агропродовольчих ланцюгів доданої вартості: методологічні підходи та емпіричні дослідження. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 2. С. 73–84.
4. Валова продукція сільського господарства. Статистичний бюлетень (у постійних цінах 2010 р.). Київ : Державна служба статистики, 2019. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 14.05.2020).

5. Варшавська Н. Г. Аналіз конкурентного середовища європейського аграрного ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 55–59.

6. Гончаренко О. Проблеми та перспективи Європейської інтеграції України. URL : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665> (дата звернення 15.05.2020).

7. Державна служба статистики. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 18.05.2020).

8. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL : <http://reforms.in.ua> (дата звернення 13.05.2020).

9. Зовнішня торгівля України з окремими країнами. URL : <http://sfs.gov.ua/ms/fl> (дата звернення 10.04.2020).

10. Експорт в ЄС після Угоди про асоціацію: товари сільськогосподарства. URL : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/49316/Jeksport_v_JeS_pisla_Ugody_pro_asociaciju (дата звернення 18.05.2020).

11. Корчинський І. О. Організаційно-економічні перетворення в аграрній сфері: теорія, методологія і практика : монографія. Львів : Растр-7, 2018.

12. Лопатинський Ю. М., Кивяк В. І. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах : [монографія]. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014.

13. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–93.

14. Пугачов М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 12–18.

15. Співробітництво з ЄС в сільськогосподарській сфері. URL : <http://minagro.gov.ua/node/20508> (дата звернення 24.04.2020).

16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 19.04.2020).

References

1. *Ahrarnyi sektor Ukrainy*. (2020). [Agrarian sector of Ukraine]. Available at : <http://agroua.net> (in Ukr.).

2. Bezzub, I. (2020). *Suchasnyi stan i perspektyvy ukrainskoi yevrointehratsii* [The current state and prospects of Ukrainian European integration]. Available at : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=129 (in Ukr.).

3. Borodina, O. M. (2014). *Intehratsiia dribnykh silskohospodarskykh vyrobnykiv do ahroprodovolchyykh lantsiuhiv dodanoi vartosti: metodolohichni pidkhody ta empirychni doslidzhennia* [Integration of small agri-

cultural producers into agro-food value chains: methodological approaches and empirical research]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2, 73–84 (in Ukr.).

4. *Valova produktsiia silskoho hospodarstva: Statystychnyi biuleten (u postiinykh tsinakh)*. (2019). [Gross output of agriculture: Statistical bulletin]. Kyiv : State Statistics Service. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

5. Varshavska, N. H. (2017). *Analiz konkurentnoho seredovyscha yevropeiskoho ahrarnoho rynku* [Analysis of the competitive environment of the European agricultural market. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, iss. 12, part 1, 55–59 (in Ukr.).

6. Honcharenko, O. *Problemy ta perspektyvy Yevropeiskoi intehratsii Ukrainy* [Problems and prospects of European integration of Ukraine]. Available at : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/viewFile/5915/6665> (in Ukr.).

7. *Derzhavna sluzhba statystyky* [State Statistics Service]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

8. *Zvit pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom* [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union]. Available at : <http://reforms.in.ua>. (in Ukr.).

9. *Zovnishnia torhivlia Ukrainy z okremymy krainamy* [Foreign trade of Ukraine with individual countries]. Available at : <http://sfs.gov.ua/ms/fl> (in Ukr.).

10. *Eksport v YeS pisla Uhody pro asotsiatsiiu: tovary silskoho hospodarstva* [Export to the EU after the Association Agreement: agricultural products]. Available at : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/49316/Jeksport_v_JeS_pisla_Ugody_pro_asociaciju (in Ukr.).

11. Korchynskyi, I. O. (2018). *Orhanizatsiino-ekonomichni peretvorennia v ahrarnii sferi: teoriia, metodolohiia i praktyka: monohrafiia* [Exports to the EU after the Association Agreement: agricultural products]. Available at : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/49316/Jeksport_v_JeS_pisla_Ugody_pro_asociaciju (in Ukr.).

12. Lopatynskyi, Yu. M., Kiviyak V. I. (2014). *Rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on institutional principles]. Chernivtsi : Chernivtsi National University Publ (in Ukr.).

13. Ostashko, T. O. (2016). *Eksport ahroprodovolchyykh tovariv u YeS: perspektyvy i zavdannia* [Export of agro-food products in the EU: prospects and objectives]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 1, 83–93 (in Ukr.).

14. Puhachov, M. I. (2017). *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin* [Agrarian sector of the economy of Ukraine in terms of institutional change]. *Ekonomika APK*, 5, 12–18 (in Ukr.).

15. *Spivrobitnytstvo z YeS v silskohospodarskii sferi* [Cooperation with the EU in the agricultural sector]. Available at : <http://minagro.gov.ua/node/20508> (in Ukr.).

16. *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtova-*

rystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. Available at : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (in Ukr.).